

Ю. В. Сиротюк,
асистент кафедри фінансових ринків,
Національний університет державної податкової служби України, м. Ірпінь

ЕВОЛЮЦІЯ ДОГОВІРНОГО ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА В УКРАЇНІ

J. Syrotiuk,
assistant of the department financial markets, National university of State tax service of Ukraine

THE EVOLUTION OF CONTRACTUAL FINANCIAL INTERMEDIATION IN UKRAINE

У статті проведено аналіз причинно-наслідкових зв'язків між сучасним станом договірною фінансового посередництва та умовами його розвитку. В процесі аналізу розглянуто економічні та історичні умови, в яких відбувалася еволюція договірною фінансового посередництва в Україні, виділено дві групи фінансових посередників за часом виникнення в історичному аспекті, узагальнено основні етапи розвитку фінансових посередників. На основі проведеного дослідження визначено, як вплинули історико-економічні умови становлення та розвитку договірною фінансового посередництва на його сучасний стан.

This article analyzes the cause and effect relationships between the current state of financial intermediation contract and the terms of its development. During the analysis the economic and historical conditions in which the evolution of contractual financial intermediation in Ukraine were considered. Two groups of financial intermediaries for the time of occurrence in historical perspective were identified. The main stages of the development of financial intermediaries were summarized. Based on research, it was determined how the impact of historical and economic conditions for the formation and development of financial intermediation contract on its current status.

Ключові слова: договірне фінансове посередництво, фінансові посередники, банки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, інститути спільного інвестування, лізингові компанії, факторингові компанії.

Key words: contractual financial intermediation, financial intermediaries, banks, insurance companies, pension funds, collective investment institutions, leasing companies, factoring companies.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сучасному етапі розвитку економіки України договірне фінансове посередництво не виконує повною мірою ті функції, які обумовлюються його природою. Одним з важливих факторів, під впливом якого виникла така ситуація є особливості історичних та економічних умов становлення і розвитку фінансового посередництва в Україні. На відмінну від капіталістичних країн, де фінансові посередники ефективно функціонують вже не одне сторіччя, пройшовши еволюційний шлях розвитку, формування сектору фінансового посередництва в Україні відбувалося в специфічних умовах трансформації економічних відносин шляхом революційних змін, що вплинуло на подальший його розвиток. Необхідність визначення причинно-наслідкових зв'язків між сучасним станом договірною фінансового посередництва та історичними особливостями його

еволюції на теренах українських земель зумовлює актуальність дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти розвитку фінансового посередництва знайшли своє відображення у працях Н. Власенко [1], В. Зимовець [2], С. Зубик [2], В. Корнєєв [3], Ф. Мишкін [4], П. Рубанов [5], І. Школьник [6] та ін. Водночас аналіз комплексного впливу особливостей еволюції договірною фінансового посередництва на їх роль в економіці України потребує поглиблених досліджень у цій сфері.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є виявлення причинно-наслідкових зв'язків між сучасним станом договірною фінансового

Таблиця 1. Етапи розвитку договірної фінансової посередництва на українських землях у сер. XIX–XXI ст.

Період	Політико-економічні умови	Характеристика	Наслідки
сер. XIX ст. – 1916 р.	Відхід від феодально-кріпосницького ладу. Початок формування вітчизняної ринкової економіки. Активізація акціонерно-підприємницької діяльності	Виникнення різноманітних форм державних та приватних фінансових посередників	Закладено основу для подальшого еволюційного розвитку розгалуженої системи договірної фінансової посередництва
1917 – 1990 рр.	Входження українських земель до СРСР. Перехід права власності до держави	Націоналізація державою розгалуженої системи договірної фінансової посередництва	Втрачено попередній історичний досвід функціонування приватних фінансових посередників. Через відсутність альтернативи державним фінансовим посередникам, у населення сформувалася стереотип, що виключно державні установи є найкращим варіантом інвестування власних коштів, а також є більш надійними в порівнянні з недержавними
1991 р. – по теперішній час	Створення незалежної держави. Повернення до побудови ринкових економічних відносин	Децентралізація управління фінансовими посередниками. Виникнення нових фінансових посередників. На початку періоду відсутнє законодавство та чіткий контроль з боку держави	Втрачено остаточно довіру населення. Відсутність регулюючих органів та законодавства на перших етапах призвело до масових шахрайств. Відсутність фондового ринку та досвіду у фінансових посередників, щодо інвестування коштів, в результаті чого часті банкрутства

Складено автором.

посередництва та умовами його становлення і розвитку на теренах українських земель з середини XIX ст. і до сучасності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток договірної фінансової посередництва на теренах українських земель активно розпочався після реалізації ряду соціально-економічних реформ у середині XIX ст., внаслідок чого відбулася поступова лібералізація економічного та суспільного життя. До цього періоду фінансові посередники існували на території України, однак, їх діяльність не мала великого значення для економіки. Тоді як в інших європейських країнах ці установи на той час вже мали багаторічний досвід розвитку.

Становлення договірної фінансової посередництва, як органічної складової економічної системи, відбувалося в складних історико-економічних умовах. Щодо економічних факторів, то внаслідок ліквідації феодально-кріпосних відносин з середини XIX і до початку XX ст. відбувалося поступове формування ринкової системи, перебіг якого був нелогічно перерваний під час приєднання українських земель до складу СРСР та відновився лише з отриманням Україною незалежності. Таким чином, спроба перейти на ринкові механізми господарювання, яка була перервана і не дійшла до свого логічного завершення, а саме — створення повноцінної ринкової системи, мала місце в історії українських земель ще в XIX столітті. Незважаючи на всі спроби, еволюційного переходу до ринкових відносин так і не відбулося, а після розпаду СРСР ця трансформація була вже вимушеною і мала швидше революційний характер. Внаслідок чого в економіці України, яка виявилася неготовою до докорінних змін, відбулися системні зрушення негативного характеру. Як зазначає Н. Власенко: "Суть трансформації економічних

відносин полягає в переході системи економічних відносин із одного стану в інший через утворення трансформ. Під "трансформами" розуміються такі особливі економічні форми, через які явища, властиві одній економічній системі, перетворюються у явища, властиві іншій економічній системі. Це "буфери", які пом'якшують народження нових якостей, роблять його менш болісним. Якщо формальні перетворення випереджають і не підкріплені реальними (економічними), то трансформа деформується і набуває вид деформи. "Трансформа" має внутрішню логіку розвитку, яка через взаємодію протилежних явищ приводить до утворення нової якості. "Деформа" зовні нагадує "трансформу", але по суті відрізняється від неї: у "деформі" актуалізується вже "зняте" виробниче відношення. "Деформа" являє собою таку особливу економічну форму, яка спотворює та руйнує сутність економічного явища [1, с. 4]. А, отже, українська економіка зазнала не трансформації, а деформації, в процесі якої відбувалися не реальні, а формальні перетворення. Особливо негативного впливу зазнало саме договірне фінансове посередництво, яке на певному етапі перестало виконувати функції передбачені його природою.

Причинами деформації вітчизняної економічної системи, а, як наслідок, і договірної фінансової посередництва, стали, в першу чергу, специфічні історичні умови формування української державності, коли протягом тривалого часу українські землі перебували у складі кількох держав, які мали різні політико-економічні системи, рівень та стратегію розвитку, історичний досвід і т.д. Незважаючи на такі неоднозначні історичні умови, до набуття Україною незалежності у 1991 р., більшість фінансових посередників уже мали історичне коріння на теренах українських земель, а деякі структури для України є порівняно новими.

Таким чином, в історичному аспекті за часом виникнення на українських землях, фінансових посередників

можна поділити на дві загальні групи. Перша група — фінансові посередники та їх аналоги, які виникли та функціонували на українських землях до початку формування державності у 90-х роках ХХ ст. Такими установами є: банки, страхові компанії, недержавні пенсійні фонди, кредитні спілки, ломбарди. Друга група — фінансові посередники, які почали виникати в Україні з моменту проголошення незалежності, тобто фактично не мають історичного коріння в Україні. Сюди належать: лізингові та факторингові компанії, інститути спільного інвестування.

Враховуючи історико-економічні умови, в яких еволюціонувало договірне фінансове посередництво, починаючи з середини ХІХ століття, можна узагальнити основні етапи його розвитку. Це допоможе побачити загальний історичний та економічний контекст розвитку договірного фінансового посередництва на теренах українських земель з середини ХІХ ст. і до сучасності (табл. 1).

Як видно з таблиці 1, зародження договірного фінансового посередництва розпочалося в умовах першої хвилі формування ринкової економіки, коли відбувся активний пошук нових механізмів забезпечення та збалансування економічних та соціальних потреб населення і держави. В цей час широкого розповсюдження набула приватна власність, а тому почала формуватися розгалужена система договірного фінансового посередництва. Проте надалі для таких установ, як банки, страхові компанії, кредитні спілки, ломбарди внаслідок політичного фактору відбулися різкі зміни напрямку розвитку, з поступовою децентралізацією починаючи з середини ХІХ століття до жорсткої націоналізації та монополізації державою їх діяльності за часів СРСР, а згодом — з набуттям незалежності — повернення на шлях відокремленого від держави функціонування. Тоді як, становлення недержавних пенсійних фондів в Україні було обірване ще на етапі зародження. Пенсійні каси, які цілком справедливо, зважаючи на основні принципи їх функціонування, можна вважати праобразами сучасних недержавних пенсійних фондів, було ліквідовано після революційних подій 1917 року, і відновлено лише на етапі становлення незалежності. Вже на другому етапі бере початок нівеляція основних принципів договірного фінансового посередництва, яка притаманна також багатьом сучасним структурам. Зокрема в результаті націоналізації державою системи договірного фінансового посередництва, фінансові посередники стали обслуговувати мілітаризовану державну систему СРСР і перестали задовольняти реальні потреби населення та економіки. Така монополізація призвела до того, що фінансові посередники залучаючи кошти фактично не мали реальної можливості їх інвестувати і самостійно регулювати потоки капіталів, тобто ці ресурси знову ж йшли в державну казну. Фінансові посередники мали лише відповідну форму, але не були такими за своїм змістом.

Найбільш виразним прикладом такої ситуації у період УРСР є банківська та страхова системи, які незважаючи на деяке поліпшення ситуації в роки НЕПу, стали фінансовими агентами державної системи. Держбанк СРСР та Держстрах СРСР, а пізніше й Індержстрах СРСР, фактично були установами, які обслуговували державний апарат.

А такі фінансові посередники, як лізингові та факторингові компанії, інститути спільного інвестування, взагалі почали створюватися тільки з моменту отримання Україною незалежності і не набули такого поширення, як класичні посередники.

Після 1991 року фінансові посередники не маючи досвіду самостійного управління власними активами та за відсутності ефективно функціонуючого фондового ринку часто банкрутували. А функціонування довгий час без спеціалізованого законодавства та відповідних кон-

тролюючи органів в умовах перманентної економічної кризи, призвело до виникнення різноманітних схем шахрайства. Внаслідок чого відбулося формування негативного іміджу цих установ у населення, яке є основним потенційним інвестором.

ВИСНОВКИ

Отже, дослідження еволюційного шляху розвитку договірного фінансового посередництва дозволило виявити наявність тісних причинно-наслідкових зв'язків між сучасним станом договірного фінансового посередництва та особливими історико-економічними умовами його становлення і розвитку на теренах українських земель з середини ХІХ ст. і до сучасності.

Визначено, що договірне фінансове посередництво довгий час розвивалося в складних умовах формування української державності та незавершеного процесу розвитку ринкових відносин. Такі умови історичної та економічної невизначеності призвели до того, що на сучасному етапі між фінансовими посередниками, державою та клієнтами не відбувається взаємовигідного обміну, який би приносив еквівалентну користь всім сторонам угоди. Це призводить до нерівномірного обігу капіталу в країні та системних економічних криз, які своїм корінням сягають в історію становлення договірного фінансового посередництва.

Література:

1. Власенко Н.В. Трансформація відносин власності в умовах інверсійного переходу до ринкової економіки: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.01.01 "Економічна теорія" / Н.В. Власенко. — Х., 2000. — 18 с.
2. Зимовець В.В. Фінансове посередництво: навч. посіб. / В.В. Зимовець, С.П. Зубик. — К., 2004. — 288 с.
3. Корнеев В.В. Фінансові посередники як інститути розвитку: монографія / В.В. Корнеев. — К.: Основа, 2007. — 192 с.
4. Мишкин Ф.С. Экономическая теория денег, банковского дела и финансовых рынков / Ф.С. Мишкин. — М.: ООО "ИД "Вильямс", 2006. — 880 с.
5. Рубанов, П.М. Еволюція моделей дослідження ролі фінансових посередників в економічній системі / П.М. Рубанов // Вісник Тернопільського національного економічного університету. — 2012. — № 3. — С. 68—74.
6. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку: монографія / І.О. Школьник. — Суми: Мрія, 2008. — 348 с.

References:

1. Vlasenko, N.V. (2000), "The transformation of property relations in terms of the inversion transition", Ph.D. Thesis, economic theory, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, Ukraine.
2. Zymovets, V.V. and Zubyk, S.P. (2004), *Finansove poserednytstvo [Financial intermediation]*, KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Kornieiev, V.V. (2007), *Finansovi poserednyky iak instytuty rozvytku [Financial intermediaries as development institutions]*, Osнова, Kyiv, Ukraine.
4. Mishkin, F. S. (2006), *Ekonomicheskaiia teoriia deneg, bankovskogo dela i finansovykh rynkov, [Economic theory of money, banking and financial markets]*, Viliams, Moscow, Russia.
5. Rubanov, P.M. (2012), "Evolution models study the role of financial intermediaries and economic system", *Visnyk Ternopil's'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu*, vol. 3, pp. 68—74.
6. Shkol'nyk, I.O. (2008), *Finansovyy rynek Ukrainy: suchasnyj stan i stratehiia rozvytku [Financial Market in Ukraine: Current State and Development Strategy]*, Mriia, Sumy, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 07.09.2014 р.